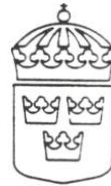

Motion till riksdagen

1990/91:Ub35

av Lars Leijonborg m.fl. (fp)

med anledning av prop. 1990/91:18 Ansvaret för skolan

Mot.
1990/91
Ub35

Sammanfattning

Propositionens förslag går i rätt riktning. Den svenska skolan behöver decentralisering.

Folkpartiet har länge efterlyst de förslag som nu kommer om avbyråkratisering och schablonisering av statsbidrag.

Men viktiga inslag i en liberal skolpolitik saknas. Vår avgörande invändning är att decentraliseringen inte går tillräckligt långt. Sverige kommer fortfarande att ha en politikerstyrd skola. Vi anser att det är dags att pröva en skola som mer formas av de verksamma: konsumenterna – i första hand elever och föräldrar – och de professionella pedagogerna, alltså lärarna.

Folkpartiet förespråkar det vi kallar självstyrande skolor. Vi ser positivt på profilskolor. Vi vill också ha en rätt för elever och föräldrar att välja skola.

Statsrättsligt är det visserligen kommunerna, som staten kan ålägga skyldigheten att anordna den undervisning, som krävs för att barn och ungdomar skall kunna fullgöra sin skolplikt. Men det innebär inte att det måste vara kommunerna som får makten i skolan. Det är viktigt att staten, samtidigt som denna överföring av skyldigheter och rättigheter till kommunerna äger rum, stärker de verksammas ställning gentemot kommunerna.

Skollagen skall vara inte bara en pliktlagstiftning utan också en rättighetslagstiftning. Vi ser ett antal rättigheter för medborgarna på skolområdet som så grundläggande att de inte skall kunna inskränkas av en kommun utan mycket starka skäl. De rättigheterna är t.ex.:

- Rätten att välja skola.
- Rätten att starta friskolor.
- Rätten för de verksamma vid en kommunal skola att få ett visst självstyre, om det finns uppslutning kring sådana krav bland elever, föräldrar och personal.
- Rätten för skolor, som tar emot elever boende utanför upptagningsområdet, att få ekonomisk täckning för de tillkommande eleverna.
- Rätten för godkända friskolor att få motsvarande ekonomiska förutsättningar som kommunala skolor.

Våra andra förslag i korthet:

- De begränsningar som föreslås i propositionen i kommunernas rätt att fatta beslut om gymnasieskolan bör slopas. Det innebär t.ex. att en kommun som saknar gymnasieutbildningar får starta sådana.
- Kommunernas skyldigheter på fortbildningsområdet skall omfatta också s.k. syo-konsulenter.
- Besvärsrätten vid lärartillsättningar bibehålls.
- Det särskilda statsbidraget till lokalupprustning bör bakas in i det generella statsbidraget – anvisningen att dessa resurser bl.a. skall användas till kontorisering av skolorna avvisas.
- Riksdagen bör i ett tillkännagivande påminna regeringen om löftet från kommunaliseringsdebatten förra hösten att statsbidraget skall vara sådant att klasstorlekarna minskar till högst ca 25 elever.
- Nedskaeringen av den statliga skoladministrationen tillstyrks men namnbytet på skolöverstyrelsen avstyrks.
- Den regionala skoladministrationen bör administreras av skolöverstyrelsen och inte vara en del av sex styrelser.
- Möjligheten att ha fristående utbildningsanordnare i skolan skall vidgas.

1. Inledning

Folkpartiet har i flera år efterlyst ett nytt och starkt schabloniserat statsbidragssystem, i första hand för grundskolan, men också för andra delar av skolväsendet. När ett förslag nu kommer är det välkommet. Vi kan konstatera att det till stora delar överensstämmer med den politik folkpartiet förespråkade i program och motioner. Det framgår av följande uppställning:

Förslag i prop.

Decentralisering inom skolväsendet

Nytt statsbidragssystem för grundskola, gymnasieskola och komvux

Ökad samverkan gymnasieskola-komvux

Avskaffande av länskolnämnderna

Folkpartiet

Skolprogrammet 1987, p. 1: "Kra- ven på likformighet och central styrning bör alltså tonas ned till förmån för variationsrikedom och lokal beslutsrätt." Skolprogrammet 1987, p. 2: "...en rad beslut jämfört med da- gens läge bör decentraliseras till för- äldrar och elever, lärare och sko- lor."

Skolprogrammet 1987, p. 22: "Statsbidraget bör i stort sett vara elevbaserat, dvs. utgå med ett fast- ställt belopp för varje elev, till den skola där eleven är inskriven."

Rapporten Skola 2000, s. 31: "En samordning mellan ungdomsgymna- siet och komvux kan både spara pengar och ge bättre service till ele- verna."

Skolprogrammet 1987 p. 36: "I en situation när större beslutsrätt ligger hos varje skola – där besluten kan fattas utan en omfattande byrå-

	krati – måste resurser på länskolnämnderna och de kommunala skolförvaltningarna kunna minskas och på sikt bör den regionala nivån kunna avskaffas.”
Tydligare läroplan	Skolprogrammet 1987, p. 2: ”Dessa läroplaner bör framför allt ange den kärna av kunskaper (bas-kunskaper) i varje ämne som eleverna bör ha när de lämnar skolan.”
Friskolebidrag från första året	Rapporten Skola 2000, s. 24: ”Självklart skall också statsbidrag utgå redan från det att skolan har godkänts.”

Av detta följer inte att vi är helt nöjda med propositionen. En rad förslag saknas, som hade behövts för att åstadkomma en skolpolitisk helhet. På vissa punkter har skolministern aviserat att han avser att återkomma till riksdagen. I några fall gäller det punkter som är så viktiga, att vi anser att riksdagen bör föregripa regeringens vidare behandling och fatta principbeslut redan i detta sammanhang.

2. Beslut i fel ordning

Priset för det olyckliga beslutet den 8 december 1989 att kommunalisera lärtjänsterna blev mycket högt. Arbetsklimatet bland lärarna försämrades kraftigt och effekterna kvarstår allttjämt. Till det kommer att lönekomensationen till lärarna smittade av sig till andra grupper, vilket bidrog till de ekonomiska problemen för Sverige i år.

Vid genomläsning av den nu aktuella propositionen ter det sig uppenbart att en diskussion om kommunal reglering av lärtjänsterna naturligen borde fått anstå till detta sammanhang. En rad faktorer som påverkade det beslutet kan bedömas först i ljuset av förslag i den nu föreliggande propositionen. Ett exempel är formerna för utvärdering. Inför beslutet underströk skolministern länskolnämndernas roll. Nu avskaffas samma länskolnämnder!

Den nu föreliggande propositionen innebär att några löften som gavs – i första hand till dåvarande vänsterpartiet kommunisterna, men i andra hand till Sveriges lärare och elever – sviks. Det gäller t.ex. löftet om högst ca 25 elever i varje klass. Propositionens linje är att kommunerna är fria att göra klasserna hur små eller stora som helst. Det gäller vidare löftet om 300 milj.kr. per år i tio år till lokalupprustning. I vpk-motionen och riksdagsbeslutet talades främst om den dåliga fysiska arbetsmiljön för eleverna – bl.a. fanns allergiutredningens betänkande i färskt minne. I den nu föreliggande propositionen nämns som första användningsområde behovet av arbetsplatser för lärarna. Att det skulle bli resultatet av det olyckliga beslutet att tvinga lärarna kvar i skolan på eftermiddagarna förnekades i diskussioner inför kommunaliseringen. Men det är tydligen glömt nu.

Det är också svårt att finna att löftet om ett utbyggt utbildningssystem infrias.

Skolministerns ofta upprepade påstående att det som nu sker inte hade varit möjligt utan kommunalisering av lärartjänsterna är felaktigt. Det hade inte varit orimligt att balansera den kraftiga decentraliseringen av beslutsrätt med en fortsatt statlig reglering av lärartjänsterna. Vår deklaration i partitionen i våras att vi gärna medverkade till att riva upp beslutet om det fanns utsikter till majoritet förklingade emellertid ohörd. Det återstår att se om de svikna löftena får vänsterpartiet att ändra uppfattning denna gång.

3. Statens ansvar i den kommunaliserade skolan

Den grundläggande fråga som riksdagen måste ställa sig vid behandlingen av det föreliggande regeringsförslaget är: Innebär en så långtgående decentralisering inom skolan för stora risker? Kommer en sådan t.ex. att resultera i orimligt stora skillnader mellan skolor i olika delar av landet eller i att vissa skolor flagrant struntar i de statliga intentionerna på skolområdet?

Vi bedömer för vår del dessa risker som ganska små. Problemet kommer givetvis att uppstå, men dessa blir sannolikt inte större än att de kan hanteras i den takt de uppkommer.

Ändå är det naturligtvis intressant att diskutera vilka statliga styrnings- och korrigeringsinstrument som kommer att stå till buds. Alla partier menar ju att någon statlig styrning skall finnas kvar. Propositionen talar mycket om utvärdering, men resonemanget känns inte särskilt konkret. Kommer staten att ha instrument att upptäcka problem? Kommer staten att ha möjligheter att ingripa vid problem? De frågorna får inte några tillfredsställande svar i propositionen.

Frågan har komplicerats genom det negativa remissutslaget över kommunalansvarsutredningens betänkande Kommunalbot (SOU 1989:64). Det är i dagsläget synnerligen oklart vilka sanktionsmöjligheter statsmakterna har gentemot kommuner som negligerar statliga bestämmelser.

Det är självfallet angeläget att dessa frågetecken snarast rätas ut.

En punkt är av särskilt intresse i detta sammanhang. Det gäller efterlevnaden av de meritvärderingsbestämmelser som regeringen begär riksdagens bemyndigande att få utfärda. Vi finner det rimligt att den besvärsmått som hittills funnits vid lärartillsättningar bibehålls. Bestämmelser om detta bör intas i förordningen om meritvärdering. Vad här anförts bör riksdagen ge regeringen till känna.

4. Självstyrande skolor

Trots talet om decentralisering menar vi att regeringen i propositionen i för hög grad slår vakt om en politikerstyrd skola. Det är beklagligt därför att de stora dynamiska effekterna i skolans förändringsarbete nås inte genom att sprida makten bland politiker utan genom att släppa in nya aktörer, nämligen hundratusentals lärare, elever och föräldrar.

En invändning är givetvis att det är kommunalpolitikernas sak att i nästa led sprida makten vidare. Men vi menar att elevers, föräldrars och lärares rättigheter gentemot systemet är en så viktig fråga att den, åtminstone i viss utsträckning, måste regleras i skollagen. Rätten att välja skola, rätten att på

rimliga ekonomiska villkor starta nya skolor, rätten till elev- och föräldrainsflytande i skolan och rätten för en skola att inom läroplanens ram pröva egna pedagogiska metoder utan politikeringripande bör betraktas som så viktiga medborgerliga rättigheter, att de bör slås fast i lag.

Vi har med andra ord kraftiga invändningar mot skolministerns passiva attityd på s. 23 i propositionen: "Ansvaret för att sådana förändringar kommer till stånd ligger hos kommunerna. I en skola med decentraliserat verksamhetsansvar kan föräldra- och elevinflytandet inte garanteras av centrala bestämmelser."

En stor undersökning bekräftade nyligen bilden att lärarna uppfattar den politiska och administrativa ledningen som det största problemet i jobbet. Regeringens hantering av lärarna och deras arbetstider hösten 1989 vidgade naturligtvis klyftan mellan lärarna och politikerna. Undersökningens resultat understryker behovet av förändring av det slag vi här talar om.

Det är också fler och fler som i skoldebatten talat för en radikalare decentralisering än vad regeringen nu föreslår. Så här skrev t ex professor Torsten Husén i en artikel i Liberal Debatt (4/1989):

"Om det offentliga systemet inte skall stelna i allt dyrare, mera personalkrävande och ineffektiva rutiner måste man diskutera hur man på basplanet skall åstadkomma öppningar för förnyelse. Det är den *enskilda skolan* och inte främst den kommunala politisk-administrativa byråkratin som måste ges större manöverutrymme."

En annan forskare, professor Jan-Erik Lane, verksam vid Lunds universitet, har nyligen diskuterat samma ämne och kommit till en liknande slutsats. Enligt Kommun-Aktuellt (14/1990) tycker han att "den demokratiska decentraliserade skolan är möjlig att genomföra bara om SÖ, länskolnämnden och kommuner håller tassarna borta". Artikelns refererar Lanes åsikter fortsätter: "Han föreslår en radikal omändring. Varje skola utgör en självstyrande enhet som förvaltas av en oberoende stiftelse, i vars styrelse lärare, föräldrar, skolledning och kommun är representerade. Denna styrelse som inte tar emot order från kommunen eller byråkratiska organ utser och anställer själva skolledning och lärare."

Lane har också synpunkter på den aktuella frågan om utvärdering av skolan: "Utvärderingen blir konkurrensen mellan olika skolor."

Lanes argumentation överensstämmer i flera avseenden med vad folkpartiet hävdar. Det sista citatet innehåller en synpunkt som vi framfört i polemik mot socialdemokraternas s.k. 90-talsprogram. Där skiljs skolområdet ut från andra offentliga serviceområden, med motiveringen att mer valfrihet skulle skapa segregation. Vikten av att politiska organ skall lägga ner större insats på utvärdering av skolan betonas. Att föräldrar och elever själva svarar för en slags utvärdering tycks främmande. Arbetsgruppen skriver: "Detta är viktigt. Det är skolstyrelsen som ska vara barnens och föräldrarnas företrädare."

Det synsättet innebär en nedvärdering av eleverna och föräldrarna som vi definitivt inte kan ställa upp på. Tyvärr finns det inslag i propositionen som ger vid handen att regeringens inställning ligger 90-talsgruppens nära.

I åtskilliga kommuner i Sverige prövas nu mer eller mindre långtgående självförvaltning. Det gäller bl.a. Piteå, Sigtuna, Stockholm, Nacka, Kumla

och Gävle. Försöken har sinsemellan olika inriktning. Ibland har decentraliseringen gjorts till rektorsområdesnivå, ibland till skolnivå. Vilka beslut som delegeras varierar, men hela eller delar av budgetansvaret för skolenheten hör vanligen dit. Erfarenheterna är så här långt genomgående goda.

Gemensamt för alla försök vi hört talas om eller sett beskrivna är emellertid att de inte går så långt som vi tror är möjligt.

Bland det vi menar är realistiskt att överlåta till varje skola att bestämma kan följande punkter nämnas som exempel:

- Budgetfrågor, dvs. prioriteringar och resultatansvar inom en given ekonomisk ram.
- Klasstorlekar, t.ex. avvägning mellan specialundervisning och mindre klasser.
- Skoldagens förläggning.
- Ämnesprofil och särskild tillvalsprofil.
- Årskurslös undervisning eller traditionell årskursindelning.
- Ämnesvis eller ämnesövergripande undervisning.

5. Rätt att välja skola – elevpengsprincipen

Folkpartiet presenterade i somras rapporten "Den självstyrande skolan". I den utvecklades folkpartiets krav på vidgade möjligheter för elever och föräldrar att välja skola. Rapporten sammanfattade sin syn i följande konkreta förslag:

- att det i lag skall slås fast att det är kommunens skyldighet att så långt det är praktiskt möjligt tillmötesgå föräldrars val av skola för sina barn,
- att kommunerna bör införa system som innebär att föräldrar får informationen om sin rätt att välja skola och därefter, t.ex. före den 1 mars varje år, får ange vilken skola de föredrar för sina barn under nästkommande läsår,
- att skolplaneringen inriktas på att i största möjliga utsträckning tillgodose önskemålen,
- att skolor får ekonomiska resurser i proportion till hur många elever som tas emot ("elevpeng"),
- att, i de fall det är fler sökande till en viss skola än det finns platser, olika metoder prövas för att avgöra vilka elever som ska tas emot (betyg, syskon i skolan, närhetsprincipen, betyg i ev. profilämnena etc.),
- att skolor som år efter år får många sökande bör överväga om platsantalet kan utökas något,
- att skolor som på motsvarande sätt år efter år har få sökande och inte tycks kunna vända trenden, läggs ner,
- att kommunen, där det finns ekonomiska möjligheter, hjälper också elever, som väljer längre resvägar med skolskjuts, men att rätten att välja skall gälla också i de fall då kommunen inte kan ställa upp med skolskjuts,
- att rätten att välja skola också omfattar skolor med enskild huvudman liksom skolor i andra kommuner och län,
- att skolor med enskild huvudman får samma statliga och kommunala bidrag per elev som allmänna skolor,
- att det som här sagts om rätt att välja mellan skolor – särskilt i kommuner

med få skolor – kan tillämpas också på arbetsenheter, så att alternativt medvetet skapas inom en och samma skolbyggnad och eleverna får möjlighet att välja mellan dessa.

Från socialdemokrater har på senare tid hävdats fyra svårförenliga ståndpunkter i frågan om rätten att välja skola: 1) Vi har redan rätt att välja skola i Sverige. 2) Rätten att välja skola bör införas. 3) Rätten att välja skola bör inte införas därför att det skulle innebära ett återinförande av urvalsskolan, vilket vore förkastligt. 4) Oavsett vad man tycker är rätt i sak ger det nya, avreglerade statsbidragssystemet kommuner som så önskar möjligheter att införa rätten att välja skola.

Faktum är att det för några år sedan genomfördes ett tillägg till reglerna om hur elever skall fördelas på olika skolenheter, med innebörd att också elevers och föräldrars önskemål skall påverka placeringen. Det är i grundskoleförordningens 2 kap. 2 §, som detta numera står.

Skolminister Göran Persson har därefter bidragit till en kraftig förvirring om var socialdemokraterna står genom ett antal olyckliga uttalanden, bl.a. i interpellations- och frågedebatter i riksdagen.

Företrädaren som skolminister, Bengt Göransson, pendlade mellan åsikt ett och två medan Göran Persson, sedan han blivit skolminister, hävdade åsikt tre. Propositionen är inte helt lätt att tolka på denna punkt. Där finns spår av alla åsikterna utom trean.

I flera kommuner har frågan om en vidgad rätt att välja skola tagits upp. På några håll har förslagen avslagits – det gäller t.ex. Norrköping och Västerås. Men på andra håll har det gått bättre. Två förortskommuner till Stockholm – Nacka och Sollentuna – har nyligen infört intressanta system. Också Göteborgs beslut att släppa fram kooperativa skolor är intressant i detta perspektiv.

I Nacka fick de föräldrar vilkas barn började skolan i augusti i år möjlighet att ange vilken av kommunens skolor de föredrog för sina barn. 14 % angav en annan skola än den närmaste. I praktiskt taget samtliga fall kunde önskemålen tillgodoses.

I Sollentuna har kommunen infört en skolpeng i den meningen att elever som flyttar till friskolor "får med sig" en summa som i princip motsvarar vad eleven kostat i den kommunala skolan.

I Göteborg har socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet varit positiva till önskan att starta kooperativa skolor. Vi återkommer något till den idén i avsnittet om profilskolor. I detta sammanhang räcker det att konstatera att kooperativa skolor givetvis måste kombineras med en rätt att välja. Det strider helt mot den kooperativa idén att någon skulle tvingas in i ett kooperativ. Med andra ord måste de elever som inte vill gå i den kooperativa skolan, även om den ligger närmast, ha rätt att gå i någon annan skola.

Den enda lagstiftning propositionen aviserar på denna punkt är en med motsatt innebörd: Inget valfrihetssystem skall kunna utestänga en elev från den skola som ligger närmast.

Denna "närhetsprincip" har mycket som talar för sig. De flesta förädrar kort skolväg. Som redan framgått framfördes närhetsprincipen också i vår skolrapport från i somras, som en av de principer som kommunerna bör väg-

teas av vid intagningarna. Vi torordar dock en mer generell uttormning av en lagbestämmelse. Om kommunen ges en skyldighet att i största möjliga utsträckning tillgodose föräldrars och elevers önskemål, inkluderar det en skyldighet att söka tillfredsställa också dem som föredrar den närmaste skolan.

Med vårt alternativ kan närhetsprincipen ibland komma att stå emot någon annan princip. Undantagsvis kan något annat intresse alltså ta över närhetsprincipen. Det blir tydligt i detta exempel: Om två skolor ligger relativt nära och den ena har en musikprofil, kan det vara rimligt att låta en ringa musikintresserad elev få något längre skolväg om en mycket musikintresserad elev därigenom får möjlighet att gå i profilskolan.

För oss är en lagstiftning med denna innebörd av stor betydelse för synen på hela decentraliseringsreformen. Vi anser att riksdagen på denna punkt bör föregripa regeringens aviserade förslag och nu fatta beslut om en paragraf i skollagens grundskolekapitel med angiven innebörd. Motsvarande princip bör för övrigt gälla också gymnasieskolan.

Vi föreslår följande tillägg till skollagen:

Föräldrarna skall efter samråd med sina barn ange vid vilken skolenhet de önskar att barnens skolgång skall fullgöras. Kommunen är skyldig att informera föräldrarna om rättigheten att välja skola. Sådant önskemål kan innehålla flera alternativ i prioritetsordning. Kommunen är vidare skyldig att vid fördelning av eleverna på skolenheter ta största möjliga hänsyn till föräldrarnas önskemål. Elever för vilka inget särskilt önskemål angivits, placeras i görligaste mån i den skolenhet som ligger närmast hemmet.

Vi vill sist i detta avsnitt göra ett påpekande som är viktigt i samband med frågan om vidgad rätt att välja skola. Det är inte omöjligt att öka valfriheten också i glesbygd och på små orter. Ofta hör man att rätten att välja skola inte är aktuell i bygder där det bara finns en skola inom rimligt avstånd. Det är naturligtvis sant i strikt mening. Men där det bara finns en skola kan man söka skapa ökad valfrihet inom den skolbyggnadens väggar. Man kan låta arbetsenheterna utveckla profiler och tillåta val mellan dem. På det sättet kan den ökade valfriheten bli en realitet också i glesbygd.

6. Om profilering av skolor

Det finns anledning att något uppehålla sig vid frågan om profilering av skolor. Vår syn på propositionens ämne, "Ansvaret för skolan", är att detta ansvar i stor utsträckning skall axlas av dem som är verksamma i skolan. En konsekvens av en förändring i den riktningen kommer att bli att en del skolor utvecklar särskilda profiler. Vi ser huvudsakligen fördelar i en sådan utveckling.

I den tidigare nämnda fp-rapporten "Den självstyrande skolan" föreslog författarna bl.a. att skolor bör uppmuntras att diskutera sig fram till en viss pedagogisk, organisatorisk och/eller verksamhetsmässig profil inom ramen för läroplanens grundläggande värderingar och bestämmelser. Vidare föreslogs att en generell rätt att jämka timplanen upp till fem veckotimmar införas.

Skolor med en särskild profil når bättre resultat än traditionella skolor. Det påståendet stöds av både svensk och internationell forskning.

Men det är inte det enda motivet för att vara positiv till profilskolor.

Ett annat starkt skäl är att det är experiment som för utvecklingen framåt. Det är befrämjande för den pedagogiska utvecklingen i hela systemet att olika metoder accepteras och får existera sida vid sida.

Ett ytterligare, nog så viktigt, skäl är att det ökar möjligheterna att tillgodose individuella önskemål från eleverna.

Ett argument för profilskolor kan formuleras så här: Ingen vet vilken den bästa pedagogiken är. I själva verket finns det ingen "bästa pedagogik", därför att det varierar från elev till elev. I USA har det visat sig att profilskolorna når bättre resultat, oavsett profil. Vi tror inte att det behöver vara någon nackdel om skolor i Sverige blir något mera olika varandra än idag. I ett internationellt perspektiv är svenska skolor mycket lika. Så länge man ser till att de har någorlunda lika ekonomiska förutsättningar och i stort sett följer samma läroplan ter sig risken för att de negativa konsekvenserna skall överväga som liten.

Antalet profilskolor i Sverige har ökat på 80-talet. De utgörs främst av skolor med särskild inriktning på idrott eller musik/dramatik. Matematikgymnasiet i Danderyd är ett av de fåtaliga exemplen på profilering och riksintagning i ett teoretiskt ämne.

Erfarenheterna av profilskolorna är överlag goda. Från m-fp-håll har det i flera år ställts frågan varför man från socialdemokraternas sida är beredd att acceptera särskilda skolor för idrotts- och musikintresserade, men inte för t.ex. språk- och dataintresserade. Något tillfredsställande svar har inte givits på den frågan.

Högstadiet på Öckerö kan tas som ett intressant exempel på hur en profilering av helt annat slag kan te sig i praktiken. Där konstaterade några lärare för några år sedan att de flesta eleverna, eftersom de är skärgårdsbor, har ett särskilt intresse för havet. Tack vare att dessa lärare kände ett särskilt intresse för saken har skolan nu en havs- och skärgårdsprofil. På schemat finns sådant som havsteknik och vattenbruk och man försöker på olika sätt knyta an till havet i undervisningen. Resultaten av denna profilering rapporteras vara goda.

7. Friskolor

Med uttrycket fristående skolor avser man skolor med enskild huvudman. I Sverige går ca 0,5 procent av eleverna i fristående skolor. Det kan jämföras med Danmark där så många som ca 10 procent av alla barn går i skolor med enskild huvudman. I Danmark kallas dessa skolor friskolor.

I slutet av 1986 fick 31 fristående skolor i Sverige statsbidrag för sin verksamhet. Ungefär lika många bedrev verksamhet utan statsbidrag. Ett antal skolor har också kommunala bidrag. Statsbidrag för en elev i en fristående skola är 6 500 kronor per år. Statsbidraget för en elev i den vanliga grundskolan är ungefär 17 000 kronor om året.

Skolplikten får enligt skollagen fullgöras i enskild skola. Av § 10 i skollagen framgår att skolstyrelsen i kommunen skall godkänna skolan. Enligt § 34 skall skolan bli godkänd, om den förmedlar en undervisning som "ger kunskaper och färdigheter som till art och nivå väsentligen svarar mot de

kunskaper och färdigheter som grundskolan förmedlar och skolan även i övrigt väsentligen svarar mot grundskolans allmänna mål”.

Med godkännande följer dock inte rätt till statsbidrag. För att en fristående skola skall få statsbidrag krävs i dag att den tillämpar en alternativ pedagogik. Den skall också följa en läroplan som har godkänts av SÖ. Skolan måste ha bedrivit undervisning i tre år innan statsbidrag kan utgå. Förutsättningen för att få statsbidrag till en fristående gymnasieskola är i huvudsak densamma, dvs. skolans undervisning skall i någon form utgöra ett komplement till utbildningen inom det allmänna skolväsendet.

Vi anser att det skall stå föräldrar fritt att starta skolor under förutsättning att de bygger på för det svenska samhället grundläggande värderingar som demokrati, tolerans och alla människors lika värde samt i rimlig utsträckning uppfyller läroplanens krav. Skolor som inte delar dessa värderingar skall inte tillåtas.

En sådan rätt att starta skolor måste också följas av ekonomiska möjligheter. Det finns ingen anledning att fristående skolor skall leva under sämre villkor än andra. De har ändå speciella förhållanden som kräver ett särskilt engagemang från både lärare och elever. Så är t.ex. de fristående skolorna ofta mindre än andra och kan därmed inte utnyttja de stordriftsfördelar som ofta finns inom det allmänna skolväsendet. Vi ser inte i första hand fristående skolor som en idéstimulans för den vanliga grund- och gymnasieskolan utan som en självklar rättighet. Sverige har också anslutit sig till flera internationella konventioner där denna frihet slås fast. Vi anser också att fristående skolor främjar mångfalden och erbjuder en välgörande konkurrens till de allmänna skolorna.

Propositionen är på denna punkt, som på så många andra punkter, oklar. Det sägs visserligen att friskolorna i en kommande proposition skall ges ”jämförbara” statsbidrag. Men den exakta innebörden får vi inte veta något om. Ett klart besked, som är mycket positivt, är att friskolor skall kunna få bidrag från första året.

Vi menar att det är angeläget att riksdagen i detta sammanhang slår fast att friskolor har rätt till statliga och kommunala bidrag per elev som i princip motsvarar elevkostnaden i det kommunala skolväsendet. Detta bör riksdagen ge regeringen till känna. Ett sådant tillkännagivande måste resultera i att regeringen återkommer med erforderlig författningstext.

Propositionen tar inte ställning till hur friskolor skall godkännas. Vi har följande uppfattning i den frågan.

Utgångspunkten är den nyssnämnda lagstiftningen, som alltså bör ge medborgare rätt att starta och driva skolor, om dessa hävdar grundläggande värderingar om demokrati och tolerans och i rimlig utsträckning uppfyller läroplanens krav. Ansökan om att få bidrag ställs till kommunen. De kommunala myndigheterna bedömer ansökan och har även i fortsättningen ett tillsynsansvar över verksamheten. Den statliga skoladministrationen utövar tillsyn över den kommunala och kan i den meningen också komma att granska friskolor. Tvister mellan myndigheterna och friskolan bör emellertid, till skillnad från nu, avgöras i förvaltningsdomstol. Om rätten inte anser att inlagor från skolan och myndigheterna ger tillräckligt underlag för ett avgörande, kan den – i enlighet med sin s.k. undersökningsplikt – skaffa in yt-

terligare upplysningar, t.ex. genom att låta fristående personer besöka skolan.

Möjligheten att starta och på rättvisa villkor driva en fristående skola är en medborgerlig rättighet i en demokrati. Den här föreslagna besluts- och överprövningsordningen synes stå i bättre överensstämmelse med den europeiska konvention om mänskliga rättigheter som Sverige anslutit sig till.

8. Lektorer

En effekt av kommunaliseringen är att staten inte längre kan inrätta särskilda tjänster som lektorer inom gymnasiet och grundskolans högstadium.

Hittills har staten bestämt att en viss andel av lärarna skall ha forskarutbildning. Vi anser att den forskningsanknytningen har varit värdefull för skolväsendet.

Självfallet har staten även i framtiden ett ansvar för att garantera skolans forskningsanknytning. Det sker bl.a. genom att tillhandahålla särskild utbildning för forskare som inriktar sig på skolväsendets behov.

Det är positivt att skolministern signalerar att han avser att återkomma till dessa frågor i gymnasiepropositionen. Vi menar att staten tillsammans med Kommunförbundet bör överväga hur forskningsanknytningen av skolan skall garanteras.

9. Fortbildningsfrågor och frågan om den statliga skoladministrationen

För läraryrket gäller, mer än för de flesta andra yrken, att grundutbildningen aldrig kan vara en färdigutbildning. Fortbildning är ett helt nödvändigt och mycket viktigt inslag i skolutvecklingen och i skolans personalpolitik.

Samtidigt som detta sägs är det viktigt att ha klart för sig att den hittillsvarande fortbildningen har varit förknippad med många problem. Ett stort sådant har gällt förlägningen i tiden. Vi menar att det senaste avtalet på lärarområdet ger utrymme för skolorna att mer rationellt planera och genomföra sin fortbildning. Ett annat problem har gällt kvaliteten, som ofta ifrågasatts.

Även annan personal än lärare måste ha tillgång till adekvat fortbildning. Inte minst viktiga är de s.k. syo-funktionärerna. Vi anser att det är anmärkningsvärt att regeringen inte föreslagit att varje kommun skall se till att fortbildning anordnas även för syo-personal.

Ansvaret för fortbildningen åvilar självfallet arbetsgivaren – från årsskiftet alltså kommunerna. Vi förutsätter att en del av den samordningsverksamhet som hittills fullgjorts av fortbildningsnämnderna i framtiden kan lösas på annat sätt, t.ex. genom Kommunförbundet och dess länsavdelningar.

Som påpekas i propositionen bör naturligtvis staten också känna ett medansvar för fortbildningen. Det följer bl.a. av statens engagemang i lärarutbildningen och det faktum att en del av fortbildningen sköts av universitet och högskolor.

I propositionen föreslås att fortbildningsnämnderna skall avvecklas. Så långt kan vi acceptera regeringens förslag. Vi menar dock att det inte nu är nödvändigt att binda sig för hur den regionala fortbildningsverksamheten

skall organiseras. Det borde räcka att riksdagen konstaterar att den statliga skoladministrationen skall ha ansvar för de statliga insatserna inom utbildningsområdet. Den utredare som nyligen tillsatts av regeringen borde närmare belysa även denna fråga. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Vidare föreslås i propositionen att det skall skapas enheter för tillsyn, uppföljning och utvärdering, som skall inordnas i sex av landets länsstyrelser och underställas landshövdingarna.

Vi menar att förslaget är egendomligt. Det kan vara rimligt att skapa en regional organisation för utvärdering, tillsyn och uppföljning. Men denna organisation bör ingå i den statliga skoladministrationen och inte vara en del av länsstyrelserna. Vi menar att det centrala ämbetsverket på skolområdet självt kan besluta om hur den regionala organisationen skall se ut – och om den över huvud taget behövs. Några resurser utöver dem som regeringen tänkt sig för de sex enheterna bör emellertid inte komma ifråga.

10. Kommunerna och gymnasieskolan

Vi stöder de nya principerna för statsbidraget till gymnasieskola.

Vi menar att principerna också bör fullföljas mer konsekvent. Om grundtanken bakom hela förslaget är att Sveriges kommuner leds av politiker som inser skolans betydelse, är det inkonsekvent att misstro deras förmåga att fatta rationella beslut på gymnasieskolans område.

Något förbud mot att bygga gymnasieskolor utan samfällt godkännande av de andra kommunerna i gymnasieregionen behövs inte. Inte heller bör landstingen ha något annat försteg framför kommunerna när det gäller att anordna gymnasieutbildningar än det som ligger i deras långa erfarenhet på vissa utbildningsområden.

Vi vill starkt framhålla det värde som ligger i att gjorda investeringar utnyttjas, att anställd personal kan behållas etc. Detta talar för att kommuner som hittills sänt sina ungdomar till gymnasieskolor i andra kommuner och till landstingets skolor bör fortsätta med det. Det kommunalekonomiska läget talar starkt för att primär- och sekundärkommuner samråder om utbildningsfrågor och att inga nya utbildningar tillkommer av "lokalpatriotiska" skäl. Vi tilltror kommunalpolitikerna det omdömet.

11. Statsbidraget till komvux

Det framgår av propositionen att det är statsbidragsgivningen till den kommunala vuxenutbildningen som kommer att förändras mest med det nya bidragssystemet. Omfördelningseffekterna är där relativt betydande och klart större än när det gäller grundskola och gymnasium. Från flera kommuner har anförts att omställningsproblemen kommer att bli mycket besvärande.

Vi vill klart deklarerat att vi sympatiserar med de grundläggande principerna bakom regeringens förslag. Det är bl.a. positivt att komvux och gymnasieskolan får starkare incitament att söka samverkanslösningar.

Även på denna punkt aviserar regeringen ett nytt, mera detaljerat förslag till våren. Vi har länge efterlyst en mer offensiv och genomarbetad syn på

den kommunala vuxenutbildningen från statsmakternas sida. Även vi får då tillfälle att återkomma till våra synpunkter på hur komvux bör utvecklas.

En övergång från ett aktivitetsbidrag till ett schablonbidrag innebär alltid att kommuner som varit ambitiösa och följt statsmakternas intentioner förlorar på omläggningen.

Det finns flera vägar att hantera det problemet. Kommunen avgör ju själv fördelningen av det totala statsbidraget och i en del fall kompenseras minskningen av "komvuxdelen" av ökning på de andra delarna. En andra väg är att kompensera ett bortfall av ekonomiska resurser med rationaliseringar, t.ex. ökad samverkan med gymnasieskolan, AMU, studieförbund och andra utbildningsanordnare. En tredje väg är att öka andelen uppdragsutbildning.

Vi har med tillgängligt beslutsunderlag svårt att ta ställning till om det är nödvändigt med en något längre övergångstid för komvux. Vi anser att regeringen på nytt bör överväga konsekvenserna. Mycket talar dock för att problemen blir svårhanterliga. Därför bör regeringen ha rätt att förändra beräkningsgrunden i denna del av statsbidraget så att effekterna mildras. Det kan ske med en aktivitetsfaktor, garantiresurs eller andra övergångsregler. Vad som här anförts bör riksdagen ge regeringen till känna.

12. Hemspråksundervisningen

Folkpartiet har varit en varm tillskyndare till den omfattande hemspråksundervisningen i svenska skolor. Vi tillstyrker nu den förändring av statsbidraget som innebär att det särskilda bidraget till hemspråk försvinner. Eftersom hemspråksundervisningen just nu diskuteras mycket också av andra skäl kan det finnas anledning att framföra vissa synpunkter.

Vi anser att hemspråksundervisningen fyller en viktig funktion. Ambitionen att verka för att invandrarelever och andra med annat hemspråk än svenska skall vara aktivt tvåspråkiga är riktig. Men samtidigt kan vi notera att det skett en förändring vad gäller intresset för hemspråksundervisning de senaste åren. Allt fler elever och föräldrar väljer att avstå från hemspråksundervisningen. Dessutom visar statistiken tydligt att intresset för hemspråksundervisningen är betydligt lägre i gymnasiet än i grundskolan. Denna utveckling beror säkert på att hemspråksundervisningen "inkräktar" på den ordinarie undervisningen.

Elever väljer helt enkelt att avstå från hemspråket för att inte komma efter sina kamrater i andra ämnen. En stor andel av hemspråksleverna har dessutom behov av stödundervisning i svenska. Detta innebär att dessa elever har vissa extra svårigheter i den vanliga skolundervisningen. Vi tror att skolan i många fall gör dessa elever en otjänst genom att förlägga hemspråksundervisningen på annan lektionstid.

Det hittillsvarande specialbidraget ersätts, kan man säga, av en faktor vid beräkningen av grundskolebidraget ("specialresurs 2"), som bygger på antalet barn med utländska föräldrar och den nuvarande aktiviteten i hemspråksverksamheten. Den stora fördelen med det sammanslagna bidraget är att det kommer att locka fram alternativa undervisningsmodeller i många kommuner utan att kvaliteten försämras. Vi ser t.ex. positivt på de försök med alternativ hemspråksorganisation som genomförs i Göteborg. Där samlas elever,

som talar något av de tio största invandrar språken, under ca tre timmar varje vecka, på en skola. Detta innebär att hemspråkslärarna slipper resa runt till fem-tio skolor för att undervisa enstaka elever under enstaka timmar. Lärarna får en bättre undervisningssituation och den övriga undervisningen störs mindre. Till det kommer att eleverna träffar landsmän, vilket automatiskt ger en värdefull talträning.

I det aviserade läroplansarbetet bör de synpunkter vi här framfört om hemspråksundervisningen beaktas.

13. Administrationen av stödinsatser för elever med handikapp

Ambitionerna när det gäller att ge barn och ungdomar med handikapp skolutbildning bör trappas upp. Vi tror att regeringens förslag ger förutsättningar för det.

Riksrevisionsverket har i en granskningsrapport påpekat att de uppgifter som ålagts statens institut för läromedelsfrågor (SIL) är svårförenliga. Dessa problem kan inte lösas inom nuvarande organisation. Därför är det bra att propositionen föreslår förändringar. Vi accepterar att ansvaret för handikappade elevers skolgång förs till en ny myndighet.

Vi förutsätter att både den nya myndigheten och de utredningar som skall arbeta med handikappfrågor i skolan eftersträvar bästa möjliga samarbete med handikapporganisationerna. Det är nödvändigt att göra en bättre analys av bl.a. vilka stöd handikappade barn behöver, i vilka former stöd skall ges och vilka aktörer som i dag förmedlar stöd. Samverkan med organisationerna är sannolikt en väg att nå det målet.

SIL:s ansvar för invandrar- och minoritetsundervisning är något större än vad som framkommer i propositionen. Den nuvarande minoritets- och invandrarenheten inom SIL arbetar självständigt med bl.a. utveckling av läromedel, lexikonproduktion för olika minoritetsspråk, översättningsarbeten och behovsanalyser. Detta innebär täta kontakter med skolornas hemspråkslärare, statens invandrarverk och flyktingförläggningar. Därför bör den enhet som i det centrala ämbetsverket på skolområdet skall ansvara för dessa frågor hållas samman. Arbetsuppgifterna för enheten och bemanningen bör baseras på en analys av behoven i skolorna.

14. Forskning inom skolväsendet

Läroutbildningarna har, liksom andra yrkesinriktade utbildningar, behov av en forskningsanknytning som möjliggör att grundutbildningen bedrivs nära aktuell och relevant forskning samt präglas av ett vetenskapligt förhållnings-sätt.

Med tanke på läroutbildningens nyckelroll i kunskapssamhället framstår det som angeläget att utarbeta ett långsiktigt program för att höja kvaliteten i läroutbildningarna.

Fortbildningen av verksamma lärare kommer att få ett stort utrymme i direkt anslutning till läroutbildningen genom att ett stort antal lärare i skolan behöver komplettera sin utbildning. Fortbildningen av lärare kräver därför,

på samma sätt som den grundläggande lärarutbildningen, en fastare förankring i forsknings- och utvecklingsarbete.

Lärarutbildningarnas forsknings- och utvecklingsarbete har dessutom sannolikt stor betydelse för skolans utveckling.

Lärarutbildningarna är de enda grundutbildningarna inom den statliga högskolan som fortfarande saknar eget ansvar för utvecklings- och forskningsarbetet.

Riksdagen beslutade förra året att medlen till lärarutbildningens forsknings- och utvecklingsarbete skall gå till skolöverstyrelsen. Vi motsatte oss det beslutet och föreslår att medlen för lärarutbildningarnas forsknings- och utvecklingsarbete ställs till högskolornas förfogande.

15. Statsbidraget till skollokaler

Som tidigare antytts, anser vi det upprörande att i rådande statsfinansiella läge prioritera en kontorisering av Sveriges skolor. Idén att tvinga lärarna kvar i skolan efter lektionstid var befängd redan från början och nu framstår den i sin fulla orimlighet.

Vi avstyrker ett särskilt statsbidrag till skolans lokaler. Det bör bakas in i det ordinarie statsbidraget. Med tanke på att regeringen nämnt kontoriseringsområdet som ett viktigt område för användning av statsbidraget, bör riksdagen som sin åsikt uttala att byggande av arbetsplatser för lärare för närvarande inte är en prioriterad uppgift inom skolan.

16. Namnbytet på skolöverstyrelsen

Vi finner ingen anledning att byta namn på det centrala ämbetsverket på skolområdet. Vi föreslår att det även fortsättningsvis benämns skolöverstyrelsen.

17. Internationella fortbildningspengar

Sverige har varje år fått tillgång till vissa utländska medel för lärarfortbildning. En farhåga har uppkommit att dessa medel skulle gå Sverige förbi genom att de hittillsvarande fortbildningsnämnderna läggs ner. Det vore naturligtvis olyckligt. Vi föreslår att regeringen får i uppdrag att bevaka denna fråga.

18. Icke-kommunala lärare i undervisningen

På s. 38 i propositionen för regeringen ett resonemang om möjligheterna att utnyttja icke av kommunen anställda lärare i undervisningen.

Innebörden är att betygsättning är myndighetsutövning och att myndighetsutövning inte enligt regeringsformen kan överlämnas till annan utan stöd av lag.

Vi anser att det i vissa fall kan vara motiverat att använda icke-kommunala lärare. Det kan t.ex. röra sig om att lägga ut trafikundervisningen på en skola. I vissa kommuner diskuteras för närvarande att lägga ut en del gymnasielinjer på entreprenad.

Enligt uppgift har följande förekommit. Några lärare sägs upp på grund av arbetsbrist. De bildar tillsammans ett bolag och säljer undervisningstimmar till företag på orten. När deras gamla skola på nytt får behov av lärare går de in och undervisar, men bolaget skickar fakturan. Vi finner inte detta orimligt.

Vi anser att möjligheten att använda icke-kommunala lärare bör finnas. Regeringen bör återkomma till riksdagen med en lagbestämmelse med den innebörden.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om klasstorlekar,
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om självstyrande skolor,
3. att riksdagen beslutar att en paragraf med följande lydelse skall införas i skollagen:

Föräldrarna skall efter samråd med sina barn ange vid vilken skolenhet de önskar att barnens skolgång skall fullgöras. Kommunen är skyldig att informera föräldrarna om rättigheten att välja skola. Sådant önskemål kan innehålla flera alternativ i prioritetsordning. Kommunen är vidare skyldig att vid fördelning av eleverna på skolenheter ta största möjliga hänsyn till föräldrarnas önskemål. Elever för vilka inget särskilt önskemål angivits, placeras i görligaste mån i den skolenhet som ligger närmast hemmet.,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om profilering av skolor,
5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om friskolors rätt till statliga och kommunala bidrag,
6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förfarandet vid godkännandet av friskolor,
7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om besvärsmått över tillsättningsbeslut,
8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lektorer,
9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om det statliga ansvaret för fortbildning,
10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om den statliga skoladministrationens regionala organisation,
11. att riksdagen med avslag på regeringens förslag beslutar i enlighet med vad i motionen anförts om etablering av nya gymnasieskolor,
12. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om den kommunala vuxenutbildningen,
13. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om hemspråksundervisningens läroplan,
14. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om handikappfrågor,

15. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om statens institut för läromedelsfrågor,

16. att riksdagen beslutar i enlighet med vad i motionen anförts om skolforskning,

17. att riksdagen beslutar att det särskilda statsbidraget till skolans lokaler skall ingå i sektorsbidraget till skolväsendet,

18. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om namnet på det centrala ämbetsverket på skolområdet,

19. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om internationella fortbildningspengar,

20. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om icke-kommunala lärare.

Stockholm den 26 oktober 1990

Lars Leijonborg (fp)

Carl-Johan Wilson (fp)

Margitta Edgren (fp)

Barbro Westerholm (fp)

